

Vester Han Herreds Møller

Aar 1900

Ved THOMAS LINDSTRØM

FØR VOR EGNS sidste Vindmøller og Vandmøller forsvinder og bliver glemt af Efterslægten, skal her forsøges i Korthed at give et Rids over de gamle Møllers Beliggenhed samt en Skildring af Møllerens Virke og Indsats som Led i Egnens Historie.

I Slutningen af forrige Aarhundrede var Møllen og Smedien Samlingssteder for Sognets Beboere mere end noget andet Sted i Landsbyen. Møllerens Arbejdstid var præget af Usikkerhed, og hans Rettesnor var, at hvad der kan gøres i Dag, maa ikke vente til i Morgen. Men selv om Vindkraften var ubestemt, saa var Mølleren det ikke over for Kunderne, naar han rigtig forstod sit Fag. Hele hans Tilværelse var en Kæde af krævende Opgaver. Men Kunderne har haft Tillid til Mølleren, og det var ikke ufortjent. Vil hans Eftertid nu skønne paa den Indsats, Mølleren har gjort for sin Samtid, paa den Maade, at vi nu i Elværkets Tidsalder dog skærmer og bevarer enkelte af de smukke gamle Vindmøller, der for kun 50 Aar siden prægede det danske Landskab?

I Aaret 1900 var der omkring 25 Møller i Vester Han Herred, og nu er det et sjældent Syn at se Møllevingerne gaa rundt. Her paa Egnen har der i særlig Grad været Brug for Vindmøller, fordi vore Vandløb var for smaa til at afgive Trækkraft til flere Vandmøller. De enkelte, der fandtes, har dog haft stor Betydning. Af de gamle Stubmøller har der staaet en i Kollerup, men det vides ikke bestemt, hvornaar den blev nedbrudt og erstattet med en hollandsk Vindmølle af samme Type som de andre Møller i Han Herred, hvor det vel har været vanskeligt at fremskaffe det svære Tømmer til Stubmøller. At en Vindmølle ogsaa en Tid blev brugt til Udtørring af Bygholms Vejle, var en ny og ukendt Virksomhed her i Han Herred. Det siges, at Møllen, der opførtes ved Vust og senere blev flyttet til Bygholm, var en af de største i hele Landet. De andre Møller her paa Egnen har haft de sædvanlige Vingefang. Feggesund og Vesløs har haft hver sin Mølle.

Møllernes Beliggenhed var iøvrigt noget spredt og tilsyneladende tilfældigt valgt. I Tømmerby Sogn har der været 2 Vindmøller og 2 Vandmøller. I Lild Sogn stod Bjergets Mølle, tidligere Roelsgaard Mølle. Vust og Thorup har en Mølle i hvert Sogn, men længere Østpaa var der flere Møller. Klim har haft 2 Møller, Gøttrup 2 Vindmøller og i Vandmølle. Kettrup Sogne har haft 2 Vindmøller, i Husby og Øslev, senere i Trustrup og Korsholm, samt Aagaard Vandmølle, der ogsaa kaldtes Valkemøllen, fordi der var indrettet Stampemølleri, der kunde valke og stampe det hjemmævævede Vadmels tøj, saa dette fik større Holdbarhed. Kollerup Sogn har ogsaa en Tid haft 3 Møller. En lille Mølle stod ude nær Havet ved Grønnestrand, og paa Kollerup Mark var der en Mølle, som blev flyttet til Trustrup, da Husby Mølle var flyttet til Korsholm. I Kollerup By Øst for Kirken stod den Mølle, der i sin Tid var Stubmølle, og den største af Sognets Møller stod paa Fjerritslev Vestbakke. I Hjortdal

Sogn var der en gammel Mølle ved Nørtorupgaard foruden Vester Svenstrup Mølle. Da de her nævnte var nedlagt, blev der opført en ny stor Andelsmølle, der havde Klapsejl og Krøjvinger, saa den automatisk kunde holdes i Vindretningen, en Sjældenhed den Gang, som antagelig var en Efterligning af de Vindmotorer, der, lidt faretruende for Møllerens Erhverv, var begyndt at komme frem flere Steder.

Fjerritslev Mølle.

Skønt der ellers i Almindelighed her i Vester Han Herred er rigelig med Blæst, der begunstigede Vindmøllen, saa var der som nævnt ogsaa nogle Vandmøller, der til Tider kunde udføre noget ekstra Arbejde, naar vindstille Dage indtraf.

Det var særlig i December Maaned, naar der blev Regnvejr og Taage eller Sne i Stedet for Blæst, at dette i høj Grad kunde overbelaste Vandmøllen. Den Tids Juletravlhed begyndte tidligt. Sidst i November skulde Kornet til Sigtebrød helst være i Møllen. Da her ikke blev avlet Hvede, var der kun Rug og stedvis Byg til Sigtemel. Naar der saa i December Maanedes korte og graa Dage var stille Vejr i lang Tid, kom der meget "fremmed Korn" til Vandmøllen. Det kunde hændes, at Møllerkarlen saa gjorde Forskel paa de daglige og de tilfældige Kunder. De sidste maatte foruden "Tolden" betale lidt ekstra for at faa deres Sigtemel færdigt til Julebagningen.

I Sommertiden var der mere roligt i Vandmøllen. Der kunde være en egen stille, fredelig Idyl over Møllens Omgivelser. I den store Mølledam var der som Regel en Robaad, hvor Ungdommen - og Ældre med - kunde faa Sejlture en stille Sommeraften, naar Svalerne slog Sving

over Vandet. Det var maaske ikke tilfældigt, at der netop ved Vandmøllerne var mange Svalereder inde i Husene. Et Sted var der saaledes i flere Aar et Svalepar, der byggede Rede inde i Gangen lige over Døren til Dagligstuen, hvor Møllerens Familie og fremmede Folk gik hver Dag. I en anden Vandmølle blev Maskiner i Laden trukket af Vandkraft fra Møllen, der var sammenbygget med Stuehuset. Der var anbragt en Jernaksel fra Bryggersdøren tværs over Gaardspladsen og gennem Ladedøren til de smaa Maskiner.

Et Særkende for Vandmøllerne her paa Egnen var, at de alle var sammenbygget med andre Bygninger, som Regel Beboelseshuse, saa Møllerens Gang til og fra Arbejdet var lettet betydeligt. At en Del Melstøv derved trængte ind i alle Værelser var en slem Skavank ved denne Byggeskik, men Hygiejnens Betydning var der vist ingen, der filosoferede over. En anden Ulempe var, at mens Møllen gik, var det næsten umuligt for Møllerkonen at faa sig en fortrolig Kaffesladder med en Nabokone, da selv højrøstet Tale omtrent kunde overdøves af det monotone Bulder fra Møllens store Trækhjul, som Vandet styrtede ned over.

Som et Tegn paa Velstand i de fleste Møller blev det store Husdyrhold, især Svin og Fjerkræ, ofte set paa med Misundelse. Flokke af Ænder og Gæs svømmede i Mølledammen, og andre Steder blev Hønsehuset holdt fint i Orden. Det var selvfølgelig Konen og Pigerne, der passede alt det Smaakræ i de Møllergaarde, der kunde være en hel Mønsterbedrift. Andre Steder gik det, som det kunde, og ikke som det skulde. Der fortælles, at et Sted, hvor Møllerens Kone vilde regulere Mandens daglige Snaps ved jævnlig at lænse Klukflasken lidt, førte denne stramme Rationering til, at Mølleren indrettede sig et "Medicinskab" øverst i Møllen under "Hatten", hvor Konen ikke turde vove sig op. Det maa tilføjes, at saadanne Kalamiteter langt fra var almindelige. Mølleren var en ædruelig Mand. Det var ikke hans Skyld, om Konen fik Hang til Flasken, og hændte det alligevel, saa skulde han nok vide at tage sine Forholdsregler herimod.

Den foran omtalte store Vindmølle ved Vust, der var bygget alene for Vejrlernes Udtørring, blev efter gamle Folks Udsagn de første Aar nærmest en mislykket Foranstaltning, idet Limfjorden til Tider kunde stige saa højt, at Vandet gik ind i Huset. Der var heller ingen Vej ud til denne Mølle. Det har sikkert ikke været med Sorg eller Vemod, Familien der saa den store Mølle blive flyttet til Hoveddæmningen ved Bygholm i Øslø Sogn, hvor der ikke var Fare for Oversvømmelser.

Selv om Vandmøllens Trækkraft var mere konstant end Vinden, saa kunde Vejret dog ogsaa her bringe Overraskelser i Form af stærke Regnskyl og Oversvømmelser. Der var altid et Sluseværk i Dammens Dæmning. Denne Sluse maatte Mølleren passe med Omhu. Naar der indtraf lang Tids Frostvejr, kunde Isen saavel i Dammen som paa det store Trækhjul helt standse Møllerens Arbejde.

Det gamle Ord: "At love er ærligt, men at holde er besværligt" maatte ofte gælde, selv om Mølleren var en pligttopfyldende Mand. Det lunefulde Vejr kunde drille ham, saa alle Beregninger blev kuldkastet, og hans Løfter til Kunderne bragte ham Utak og ingen Fortjeneste. Han maatte have et øje paa hver Finger, som man siger. Ved Dag og ved Nat maatte han erkende Naturens

Vilkaarlighed. Naar en Storm pludselig kom, maatte Sejlene ribbes, og naar Vinden lunede af, gik Kværnen i Staa. Der var ikke Tale om bestemt Arbejdstid eller Fritid. Blev Hviletiden kort, maatte Kræfterne stimuleres med en dansk Dram, men altid til Maade. Det var farlige Naturkræfter i hvis Tjeneste Mølleren var.

Betaling for sit Arbejde fik Mølleren ved at beholde en vis Del af Kornet til eget Brug, den saakaldte "Told", som kunde svinge noget fra Sted til Sted, hvorfor dette med Tiden blev til Betaling med kontante Penge. I de Tider, da Mølleren ikke i saa høj Grad mærkede Vanskelighederne for Erhvervet, blev der ofte udvist venlig Gæstfrihed i Møllerens Hjem, ligesom Familien den Gang kunde tillade sig lidt ekstra Flothed baade ude og hjemme. I Møllegaardens Storstue blev der ved Lejlighed holdt "Liegstov" for unge og ældre i Sognet.

Det var store Værdier, Fortidens Møller har repræsenteret saavel for Ejerne som for hele Egnens Befolkning. Her blev foruden Grutning til Foderbrug ogsaa tilvirket Mel til Brød, baade Grovbrød og Sigtebrød, samt Gryn til Byggrød. For at lave fine Byggryn maatte Mølleren foruden en Valse have flere andre Redskaber til dette Brug, da Byggen skulde baade "skruppes og pilles". De i andre Egne af Landet saa velkendt Boghvedegryn var der vist ingen Møllere i Han Herred, der fabrikerede. Det er i Grunden mærkeligt, at Avl af Boghvede ikke vandt Indpas i Vester Han Herred, da der paa den Tid var flere Sogne, hvor der daarligt kunne avles Byg. Paa disse Egne var Mølleren ikke optaget af at male Malt til Ølbrygningen, der ogsaa var Hjemmearbejde den Gang. I Sogne, hvor der kunde gro Byg paa Marken, var der i mange Gaarde en lille Haandkværn, der kunde male Malt til Øllet lige saa godt, som Mølleren kunde gøre det. Disse smaa Maltkværne betød dog, intet for Mølleriets. Det var først da de mange Vindmotorer kom frem, at Mølleren maatte opgive sit Erhverv. De store Dampmøller i Byerne blev vel ogsaa en Aarsag hertil.

Til Slut maa omtales de Haandværkere, der har bygget Møllerne og lavet alt dens Tilbehør. Naar undtages Jernakslere og Møllestene, der blev hentet langvejs fra, saa var næsten alt det øvrige tilvirket paa Egnen. I sit Huggehus og Værksted arbejdede Mølleren selv med de besynderligste Genstande. I en stor Vindmølle var der saaledes blandt andet en Elevator, hvor Mølleren kunde transportere sig selv og sine Sække til og fra Møllens øverste Afdeling. At Byens raske Drengene her kunde faa en Køretur baade op og ned, var en Selvfølge. Alt nyt Byggeri maatte der dog en faglært Møllebygger til. Med den Tids Redskaber var det nærmest et Kunsthåndværk at fremstille alle Møllens forskellige Dele saa solidt og velegnet, at de overalt kunde svare til Formaalet. Møllen var jo udsat for Paavirkninger af al Slags Vejr. I Gøttrup boede i mange Aar en Møllebygger, der i vide Kredse var kendt for sit solide Arbejde.

Nu er næsten alle de gamle Møller forsvundne fra vor Egn; kun en enkelt staar endnu tilbage som et historisk Minde om en svunden Tids Virksomhed paa dette Omraade.